

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR
SEMPOZYUMU
VIII

21-23 Kasım 2014

B İ L D İ R İ L E R

C İ L T I

EDİTÖRLER

DR. COŞKUN YILMAZ

DOÇ. DR. CENGİZ TOMAR

DR. UĞUR DEMİR

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VIII

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın / Dr. Coşkun Yılmaz
Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Prof. Dr. Erhan Afyoncu / Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı
Prof. Dr. Halis Yunus Ersöz

İmla ve Tashih

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Karataş

Fotoğraf

Üsküdar Belediyesi / SMEY
Kenan Koca / A. Bilal Arslan / A. Fatih Yılmaz
M. Esat Coşkun / Tebliğ Sahipleri

Tasarım

SMEY

Grafik Uygulama

Ender Boztürk

Renk Ayrımı

Bülent Avnamak

Baskı Cilt

Dörtbudak Yayınları
Mecidiyeköy Mah. Kervangeçmez Sk. İnci Apt. Şişli/İst.

İstanbul 2015

ISBN 978-605-84934-9-0 (Tk)

ISBN 978-605-9719-00-1 (1.c)

Telif Hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Mimar Sinan Mah. Hakimiyet-i Milliye Cad. No: 35 Üsküdar/İstanbul

Tel. +90 (216) 531 30 00 • +90 (216) 531 31 03

www.uskudar.bel.tr

KHRYSOPOLİS, SCUTARİ, ESKİDAR, USGÜDÂR: TARİHÎ HARİTALARDA ÜSKÜDAR

YRD. DOÇ. DR. YASEMİN NEMLİOĞLU KOCA

Kocaeli Üniversitesi-Barbaros Denizcilik Yüksekokulu

Giriş

Dünyanın en eski metropollerinden biri olan İstanbul, iki kıtayı birleştiren konumuyla hemen her dönemde haritalara konu olmuştur. Şehir, birbirinden deniz ile ayrılan 3 büyük topografik merkez Suriçi, Pera ve Üsküdar ile görsel olarak da haritacılar için doğal bir çizim alanı yaratır. Üsküdar ise İstanbul Boğazı'nın giriş noktasında, şehrin Anadolu'ya açılan parçası olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir ve İstanbul haritalarında şehrin bir parçası olarak yer almaktadır. Burada Üsküdar'ın coğrafi ve tarihî konumu öne çıkmaktadır ki, Marmara Denizi'nin İstanbul Boğazı'yla birleştiği yerde bulunan Üsküdar, şehrin deniz ulaşımında Avrupa-Asya arasında bir köprü rolü üstlenmiştir. Öyle ki, kıynın ardında dik yamaçlı tepelere sahip olan Boğaziçi boyunca Anadolu'ya Üsküdar'dan daha iyi bir hareket noktası yoktur ve şehri Anadolu'ya doğrudan bağlayan yol, buradan başlayıp İzmit'e ulaşır. Üsküdar İstanbul'a bağımlıdır, ancak İstanbul'un da Asya'da bir köprü başına ihtiyacı vardır. Böylece Üsküdar, İstanbul'un Asya'daki köprü başı olarak gelişmiştir.¹ Ayrıca bölgede tatlı su kaynaklarının bol ve tarıma elverişli alanların bulunması, Anadolu'dan gelen ticâret yollarının son durağı olması, ilk yerleşmelerin İstanbul'un diğer iki merkezinden çok daha önce burada başlamasını sağlamıştır.

Üsküdar'ın tarihî gelişimine bakıldığında adının değişimiyle birlikte fonksiyonunun da değiştiği görülmektedir. Üsküdar'ın M.Ö.675'te Btyialılar tarafından kurulduğu ve ticârî önemine rağmen o dönemde gelişmemiş bir yer olduğu kabul edilmektedir.² Bu dönemde şehre verilen Yunanca "Χρυσούπολις-Khrysopolis" adı "Altınşehir" anlamına gelmektedir ve bu adın Üsküdar kıyılarına vuran akşam güneşinin verdiği

altın renginden geldiği düşünülmektedir. Roma döneminde IV. yüzyılda I.Konstantinus ile Licinius arasında Khryso polis'te geçen savaş sonunda Licinius yenilmiş, Roma İmparatorluğu'nun tek sâhibi olarak kalan I.Konstantinus, Byzantion şehrini büyüttü ve 330 yılında şehre kendi adını-Konstantinopolis verdi. Konstantinopolis'in gelişmesiyle birlikte, Üsküdar'ın adı Lâtince "Scutarion" olarak anılmaya başladı. Scutarion adının ise Roma döneminde orduda kullanılan bir tür kalkan olan "Scutari"den geldiği sanılmaktadır. Scutarii, Roma piyâdelerinin başında bulunan boy kalkanları taşıyan birliğin adıydı ve birliğin kışlası "Scutarion" denilen bu yerde bulunuyordu.³ Buradan da anlaşılmalıdır ki, Üsküdar bu dönemde Konstantinopolis'in askerî ve lojistik üssü konumundadır. Nitekim daha sonraki dönemlerde Konstantinopolis'in kuşatılmasında stratejik ve lojistik üs olarak kullanılmış ve İslâm ordularının karargâhı oldu. Hâlife Hârûn Reşid'in M.S.782-783 yıllarında burada kaldığı, Selçuklular döneminde ise Türk akınları içinde Danişmendliler'in Üsküdar'a geldikleri bilinmektedir.⁴ Konstantinopolis'in fethine kadar bölge, Türkler ile Bizanslılar arasında devamlı el değiştirdi. Orhan Gâzi döneminde Kocaeli çevresinin ele geçirilmesi ve Sultan I. Murad döneminde bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Üsküdar bir Türk yerleşimi hâlini aldı. Yıldırım Bayezid döneminde ise Anadolu Hisarı'nın yaptırılmasına ve bölgede etkinliğin artmasına rağmen pâdişahın ölümünden sonra tekrar Bizanslılar'a geçti, Konstantinopolis için tehlike oluşturduğu düşünülen Türkler Üsküdar'dan uzaklaştırıldı.⁵ Ancak XV.yüzyıl başlarından itibaren Türkler'in İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında yaşadıkları ve ticâret yaptıkları bilinmekteydi.⁶

Üsküdar, Konstantinopolis'in fethinden sonra tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyetine girdi, yeniden iskân ve îmar edildi. Câmî ve külliyelerin inşâsıyla birlikte, bunların çevresinde ilk mahalleler ortaya çıktı. Paşa Limanı ile Salacak arasında yer alan merkezin dışında Boğaziçi boyunca bağ ve bahçeler, meyvelikler ve tarım alanlarından oluşan küçük köyler gelişmeye başladı.⁷ Üsküdar Osmanlı Ordusu'nun Anadolu ve Doğu'ya yapacağı seferlerde toplanma ve çıkış noktası hâline gelirken, Kutsal Topraklar'ın alınmasıyla başlayan geleneksel Surre Alayları'nın da başlangıç yeri oldu.⁸ Anadolu'ya, sonrasında Hicaz ve Bağdat'a ulaşan ticâret kervanlarının ilk menzili Üsküdar'dı ve şehrin ticârî önemi de giderek artmaktaydı. Nitekim bazı kaynaklarda Üsküdar adının kaynağı olarak Farsça menzil, menzilhâne, ulak anlamlarını içeren "Usgüdâr" sözcüğü verilmektedir.⁹

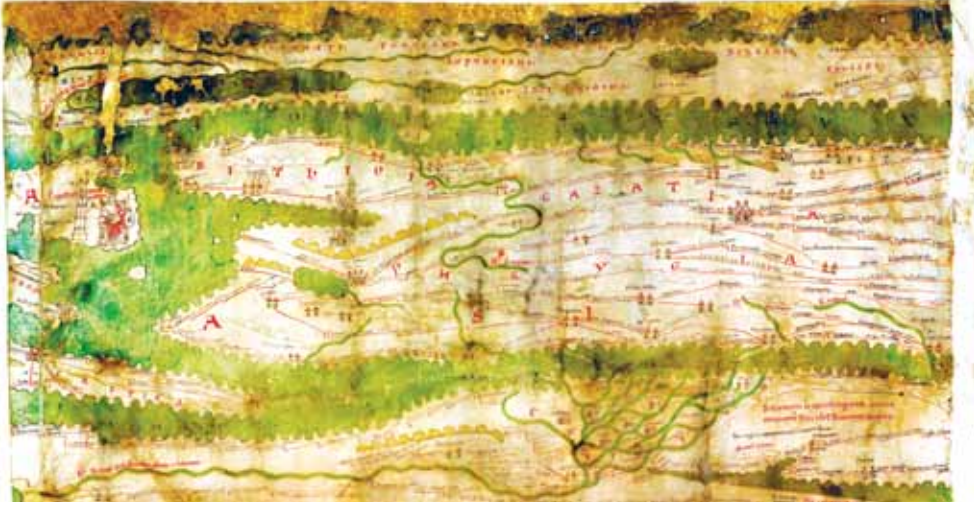
XVII. yüzyıl itibâriyle Üsküdar, şehrin büyük parçası olarak gelişmiş bir görünüm sergilemektedir. Bu dönemde çeşitli kaynaklarda şehrin durumuyla ilgili açıklamalar yapılırken, çizilen haritalarda da İstanbul'un 3 ana parçasından biri olarak gösterilmektedir. Evliya Çelebi bu dönemde Üsküdar'dan "Eskidar" diye söz eder ve "Üsküdar" olarak kullanımının yanlış söyleyişten kaynaklandığını belirtir.¹⁰ Evliya Çelebi'ye göre Üsküdar'da 70 Müslüman, 11 Rum ve Ermeni ve 1 Yahudi mahallesi ile 2060 dükkân, 11

kervansaray, kara ve deniz tüccarları için 105 han bulunmaktadır.¹¹ Eremya Çelebi ise iskeleden 1 saat yukarıda Rum ve Ermeni mahallelerinin yer aldığını, Yenimahalle'de Ermeniler'in bir kilisesi bulunduğunu belirtmektedir.¹² Yine aynı dönemde İstanbul'da bulunan Fransız gezgin Jean De Thevenot Üsküdar'ın bir köy olduğunu,¹³ Hollandalı gezgin Cornelis De Bruijn kalabalık nüfuslu ve çeşitli dükkânlarının olduğunu,¹⁴ yine Fransız gezginler Laurent D'Arvieux,¹⁵ Sieur Du Loir,¹⁶ Joseph Pitton De Tournefort¹⁷ da büyük bir şehir olduğunu, Farslar'ın ve Ermeniler'in ticâret yaptıklarını eserlerinde belirtmişlerdir.

XIX. yüzyılda başlayan yenileşme hareketleriyle birlikte, Üsküdar'ın da devlet tarafından inşâ edilen büyük yapılarla değişimi başlar. Nizâm-ı Cedid kışlalarının en büyüğü olan Selimiye Kışlası, Harem'de devâsa yapısıyla yükselir ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne ile Kadıköy'e bağlanan alanı oluşturur. Haydarpaşa semti ise Bağdat Demiryolu'nun başlangıcı olarak kurulan Haydarpaşa Garı'yla Üsküdar'ı güneye doğru genişletir. Bu yapılar dönem haritalarının da en büyük ilgi odağı olmuştur. Tahta iskelelerle denize bağlanan kıyadaki küçük yerleşim alanlarıyla gerideki yeşil alanlardan (Karacaahmet, Bağlarbaşı ve korular) oluşan Üsküdar, bu yapılarla kazandığı yeni kimliğiyle artık İstanbul'un en önemli gelişme ve yerleşme alanı olur. Yerleşimin artmasıyla Avrupa yakasıyla iletişim de artar. Üsküdar, bugün de olduğu gibi, İstanbul deniz ulaşımının vazgeçilmez bir parçasıdır. Şirket-i Hayriye, ilk vapur seferini 1854'te Anadolu yakasının en büyük yerleşim merkezi olan Üsküdar'a yaparken, Fevâid-i Osmâniye İdâresi'ne bağlı vapurlar da Üsküdar'a yönelik seferlerine başlar.

Üsküdar'ın önemli bir parçası da tarih boyunca hem İstanbul'un hem de Üsküdar'ın simgesi olan Kız Kulesi'dir. Kuruluşu ve tarihiyle ilgili efsâneler yaratacak kadar geniş kültürel etkisi olan kulenin, dönemler içinde işlevi de değişmiştir. Tarihî belgeler olan harita, portolan ve gravürlerde de Kız Kulesi vazgeçilmez bir unsur olarak yer almıştır. Geçmiş dönemlerde deniz kıyısında kurulan şehirlerde liman girişlerinin korunmasında ön bölgede bir kule inşâ edilirdi. Kız Kulesi de bu anlamda İstanbul'un önünde önemli bir yere sâhiptir. Bizans döneminde, Akdeniz'den Karadeniz'e geçen gemilerden geçiş vergisi ya da haraç alınması işleminde kontrol merkezi olarak kullanıldı. Şehrin fethinden sonra Osmanlı döneminde onarımdan geçirilmiş, kare plânlı bir kule olarak yükselerek eski gravürlerden anlaşıldığına göre üst bölümüne ahşap bir köşk şeklinde bir kısım eklendi. Bu hâliyle boğaz ve liman güvenliğini sağlayan bir fener kulesi, XVIII. yüzyılda ise kısa süreliğine hapis hâne olarak kullanıldı. Kulenin mimârî görünümü XIX. yüzyıl başlarında değiştirilerek barok tarzda kâgir bir fener kulesi olarak bugünkü şeklini aldı.¹⁸

Haritalarda Üsküdar

1-Başlık: Tabula Peutingeriana-Segmentum IX

Haritacı - Yayıncı: ? - ?

Boyut: 34 x 674,5 cm.

Eserin Adı - Yapılış Tarihi: Tabula Peutingeriana - 4-5.yy.

Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Colmar - 13.yy

Kayıt No - Kayıt Yeri: Vindobonensis 324 - Österreichische National Bibliothek, Vienna - Avusturya

2-Başlık: Urbis Constantinopolitanæ

Haritacı - Yayıncı: Christophoro de Bondelmontibus - Joannes Baptistæ Coignard

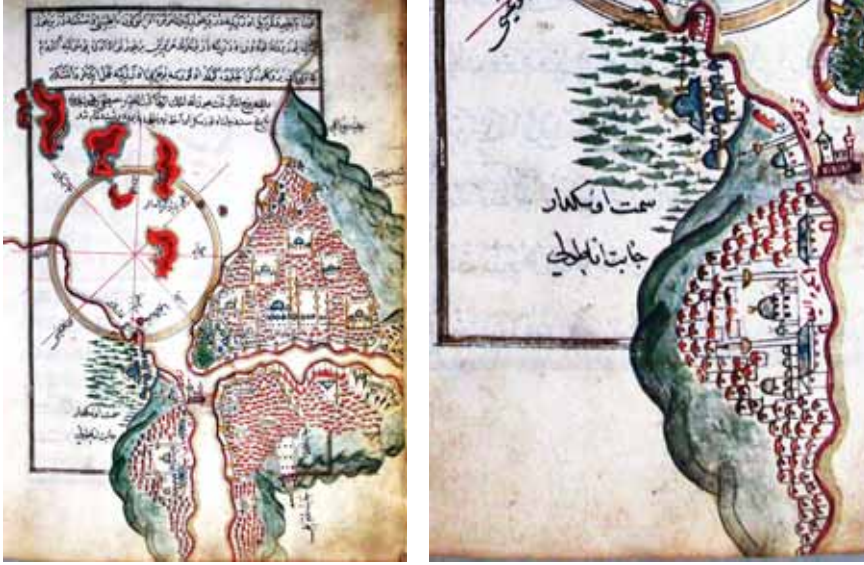
Boyut: 30 x 18 cm.

Eserin Adı - Yapılış Tarihi: Liber Insularum Archipelagi - 1422

Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Imperium Orientale Sive Antiquitates Constantinopolitanæ, Cilt 2 - Paris - 1711

Kayıt No - Kayıt Yeri: 30051951 - Bibliothèque Nationale de France, Paris - Fransa

Haritanın 13.yüzyılda Alman bir keşiş tarafından, daha önceki örneklerinden yararlanılarak çizildiği sanılmaktadır. Bu çizim Konrad Celtis tarafından 1497’de bulundu. Celtis’in ölümünden sonra Konrad Peutinger’e geçti. 1591’de Abraham Ortelius tarafından ilk kez basımı yapıldı ve Peutinger’in adıyla anılmaya başladı. Sonraki yıllarda da birçok kez basımı yapılan ve çeşitli eserlerde yer alan harita, Roma İmparatorluğu’nu gösteren günümüze ulaşan en iyi örnektir.¹⁹ Şehirlerin gösterimi ve kuruluş tarihlerinden yola çıkarak harita 4.yüzyıla tarihlendirilmektedir.²⁰ Lâtincede düzenlenen ve 12 bölümden oluşan harita, 500’ün üzerinde şehir ve 3500 yer adı içerir. İmparatorlukta yolları gösteren bir “itinerarium” yâni yol haritasıdır ve şehirlerin arası Roma rakamıyla belirtilen “Stadia”²¹ adı verilen ölçülerle gösterilmektedir. Coğrafi öğelerin çarpıtılarak aktarıldığı Batı-Doğu doğrultusundaki haritada pusula, ölçek ve lejand bulunmamaktadır. Haritada 3 büyük şehir Roma, Constantinopolis (İstanbul) ve Antiochia(Antakya) özel simgelerle çizilmiştir. Haritanın IX. bölümünde Constantinopolis(İstanbul) tahtta oturan bir Romalı ve sütun üzerinde heykel ile gösterilmiştir. Üsküdar “Chrisopolis” adıyla ve büyük bir yapıyla betimlenmiştir. Kız Kulesi ise bir fener olarak çizilmiştir. Harita şehrin en eski çizimi olması nedeniyle önemli bir kaynaktır.

3-Başlık: İstanbul Haritası
Haritacı - Yayıncı: Pîrî Reis
 - Mustafa bin Mehmed el Cundî
Boyut: 24 x 34 cm
Yapılış Tarihi:
 H.932/M.1526?²⁴
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:
 Kitâb-ı Bahriye - İstanbul
 - H.1038/M.1629
Kayıt No - Kayıt Yeri:
 2997 - Nuruosmaniye Kütüphânesi, İstanbul - Türkiye (yazma hâlinde)

İstanbul'un ilk haritası olarak kabul edilen Floransalı Buondelmonti'nin haritası genel anlamda bir plândır. İki kez geldiği İstanbul'u haritalandırdığı çizimlerinin bulunduğu eserini 1422'de yayınlamıştır.²² Orijinal eser kayıp olmakla birlikte, çeşitli kopyalarından Ragusalı (Dubrovnik) râhip Anselmi Maria Banduri'nin "Imperium Orientale" adlı kitabında İstanbul haritası yer almaktadır.²³ Haritanın üst bölümünde haritacının adı ve haritanın tarihi Lâtince yazılmıştır. Haritada pusula, ölçek ve lejand bulunmamaktadır. Kule, sur, sütun, iskele ve dînî yapılar gibi öğelerin sanatsal çizimiyle bir portolan özelliği göstermektedir. Yerleşim alanları İstanbul Suriçi, Pera ve Üsküdar olarak çizilmiştir. Üsküdar "Scutari" adıyla ve birkaç yapıyla betimlenmiştir. Kız Kulesi ise "Arcona" adıyla belirtilen bir kule olarak çizilmiştir. Haritada Suriçi ve Pera'ya öncelik verilmiş olsa da, Üsküdar'ın yerleşim yeri olarak geçmesi önemini vurgulamaktadır.

Pîrî Reis'in Kitâb-ı Bahriye eseri, katıldığı seferler sırasında gördüğü ve kaleme aldığı, Ege ve Akdeniz kıyıları hakkındaki coğrafi özellikleri ve bu alanlara âit haritaları içermektedir. Kitap aslen bir deniz kılavuzu ve bir tür olarak seyahatnâmedir. Eserin günümüze ulaşan birçok nüshası vardır. 1521'de hazırladığı ilk kitabından ve 1526'da genişleterek hazırladığı ikinci kitabından, özellikle Pîrî Reis'in vefâtından sonraki yıllarda çok sayıda nüshasının yapıldığı sanılmaktadır.²⁵ Bu nüshaların bazılarında İstanbul haritası bulunmaktadır.²⁶ 1629 nüshasında Mustafa bin Mehmed el Cundî tarafından eklenen İstanbul haritası döneme âit önemli bir kaynaktır. Türkçe olarak Arap harfleriyle düzenlenen haritanın üst bölümünde haritanın adı ve yapılış yılı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Haritada ölçek ve lejand bulunmamaktadır. Üst bölümde ise yönlerin Türkçe adlarının yazıldığı büyük 8'li pusula bulunmaktadır. Kuleler, surlar, câmiler, renkli evler, yerşekilleri ve ağaçlıklar gibi öğelerin sanatsal çizimiyle bir portolan özelliği göstermektedir. Yerleşim alanları İstanbul

4-Başlık: Anaplus Bosphori Thracii
Haritacı - Yayıncı: Pierre Gilles(- Petri Gyllii) - Guillaume Nicolas Sanson
Boyut: 40,7 x 52,7 cm
Yapılış Tarihi: 1562
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: De Bosporo Thracio Regis Christianissimi Geographo - Paris - 1666
Kayıt No - Kayıt Yeri: GE DD 2987 - Bibliothèque Nationale de France, Paris - Fransa

Suriçi, Galata ve Üsküdar olarak çizilmiştir. Üsküdar “سمت اوسكدار - Semt-i Üsküdar” adıyla ve yoğun yerleşimiyle ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Aynı zamanda Üsküdar’ın olduğu alan Anadolu tarafı olarak belirtilmiştir. Özellikle merkez, Eski Vâlîde Câmii ve külliyesi, sıkışık evleri, kıyıdaki iskele tesisleri, Kavak Sarayı ve Karacaahmet Mezarlığı’ndaki servileriyle büyük ve kalabalık bir şehir görünümünü vermektedir. Kıyıda külliyesiyle birlikte çizilmiş olan “اسك والىد - Eski Vâlîde Câmii” adı yazan câmidir. Kız Kulesi’nin karşısında küçük bir yapı olarak çizilen câminin ise Şemsi Paşa Câmii olduğu düşünülmektedir. Kız Kulesi ise, dönem gravürlerinde yer aldığı gibi 1 büyük ve 1 küçük kule şeklinde “قنقلسى - Kız Kulesi” adıyla gösterilmiştir. Harita, en eski Türkçe harita olması ve Kitâb-ı Bahriye’nin tüm dünyada önemli bir kaynak olarak kabul edilmesi açısından önemlidir.

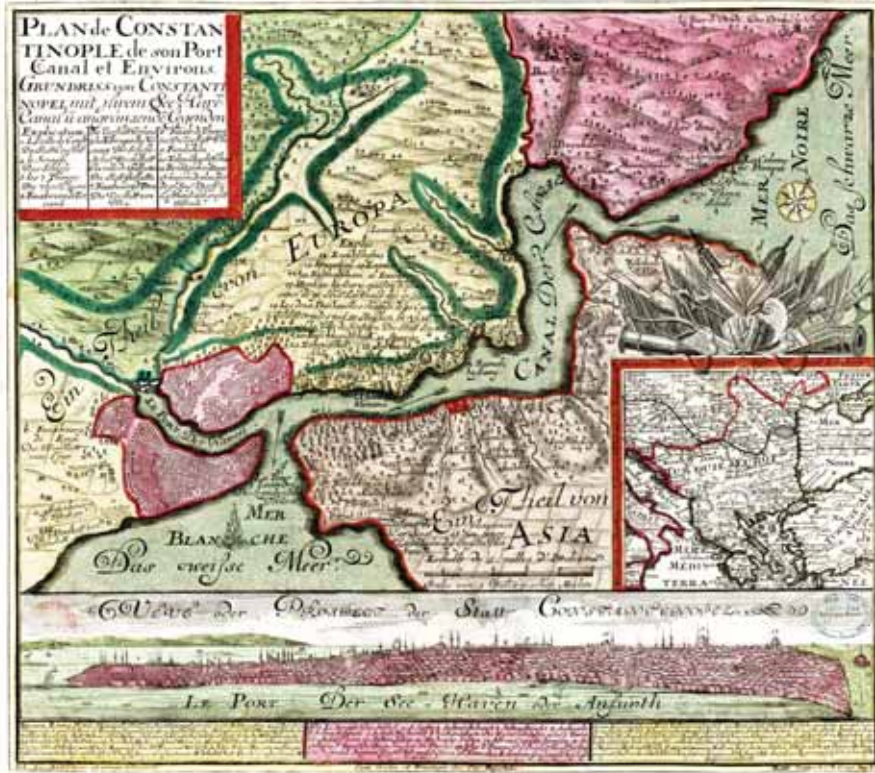
1547’de Fransa Kralı I. Françoise tarafından İstanbul’a gönderilen bilim adamı Pierre Gilles uzun süren çalışmaları sonunda elde ettiği bilgileri kitaplarında toplar. Bu çalışmalar İstanbul hakkındaki ilk sistemli eserlerdir. Eserleri ölümünden sonra Fransa kralı XIII. ve XIV. Lois’nin coğrafyacısı ve Fransa haritacılığının babası sayılan Guillaume Nicolas Sanson tarafından basılır. Gilles antik çağ eserlerini de inceleyerek oluşturduğu İstanbul haritasında Byzantionlu Dionysios’un yazmış olduğu “Anapoulos Bosporou”²⁷ yâni “Boğaziçi’nde Deniz Yolculuğu” kitabını kaynak olarak kullandığını belirtmiştir. Haritada ölçek, lejand ve pusula bulunmamasına rağmen çerçevesinde D 29°21’ - D 29°51’ / K 42°58’ - K 43°15’ koordinatlarını içeren dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Haritada Boğaziçi boyunca yerleşimlerin antik dönemdeki adlarıyla birlikte yerşekilleri, tarım alanları ve ağaçlıklar gösterilmiştir. Sağ alt köşede sanatsal bir bordürle çevrili, haritanın adının ve yapım bilgilerinin yer aldığı bölüm bulunmaktadır. Yükselti ve eğimler kabartma yöntemiyle gösterilmiştir. Üsküdar “Chrysopolis” ve “Scutari” adlarıyla çevresi surlarla çevrili merkez ve semtleri, dağlık alanları, akarsuları ve yapılarıyla antik adları verilerek betimlenmiştir. Merkezde fazla ayrıntıya yer verilmezken Boğaziçi boyunca Beylerbeyi ve Çengelköy’de bağ ve bahçeler gösterilmiştir. İstanbul haritalarının çoğunda bulunan Kız Kulesi ise bu haritada yer almamaktadır ki, bunun nedeni Gilles’in kaynak olarak kullandığı M.Ö.III-II. yüzyıla âit eserde henüz Kız Kulesi’nin bulunmamasıdır. Harita, yerleşimlerin antik çağ adlarının verilmesi nedeniyle önemli bir kaynaktır.

5-Başlık: La Ville Et Le Porte De Constantinople
Haritacı - Yayıncı: Guillaume Joseph Grelot - Damien Foucault
Boyut: 33,5 x 50 cm.
Yapılış Tarihi: 1680

Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople - Paris - 1680
Kayıt No - Kayıt Yeri: CLIII.4.IV - Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul - Türkiye

Fransız ressam ve gezgin Grelot 1672'de geldiği Türkiye'de uzun yıllar kalır. Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople-İstanbul Seyahâtname'si adlı eserinde gözlemlerini, Osmanlı'da ticâreti, ürünleri, yapıları açıklar ve şehirlerin çizimlerini yapar.²⁸ Sonraki yıllarda haritanın ve kitabın birçok baskısı yapılmıştır.²⁹ Kitapta yer alan İstanbul çizimleri Vavassore'nin kuşbakışı panoroma harita geleneğinin devamı niteliğindedir.³⁰ Şehir saray, kule, sur, tersâne, ev, iskele, Müslüman dînî yapılar ve ağaçlıklar gibi öğelerin sanatsal çizimiyle oldukça ayrıntılıdır. Pusula, ölçek ve lejant bulunmayan haritada İstanbul, Suriçi, Galata, Tophâne, Üsküdar, Kadıköy semtleriyle gelişmiş ve kalabalık bir şehir olarak gösterilmiştir. Fransızca olarak düzenlenen haritada, şehre Üsküdar tarafından bakış hâkimdir. Şehrin Anadolu kapısı olarak görülen Üsküdar, dönem haritalarında projeksiyon noktası olarak seçilmiştir ve en iyi İstanbul görünümü sağlar. Haritada Üsküdar "Scutari" adıyla sık evlerin, câmilerin ve ağaçlıkların bulunduğu merkez ve "Serrail de Scutari" adıyla belirtilen Kavak Sarayı olarak betimlenmiştir. Kavak Sarayı-Üsküdar Sarayı surla çevrili olarak cumbaları, kafesli pencereleri, müştemilâtı ve bahçesiyle büyük bir yapı olarak gösterilmiştir. Merkezde 2 minareli 2 câmi ve büyük bir yapı olarak liman depoları çizilmiştir. Kız Kulesi ise, üzerinde hilâlle oldukça güzel bir yapı şeklinde "Tour de Leandre" adıyla çizilmiştir. İskele açıklarında büyük bir kalyon ve bir kayık dikkat çekmektedir.

6-Başlık: Plan de Constantinople de Son Port Canal et Environs

Haritacı - Yayıncı: Johann Jacob Andelfinger - Georg Matthäus Seutter

Boyut: 49,5 x 64,5 cm

Yapılış Tarihi: 1703

Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Augsburg - 1735

Kayıt No - Kayıt Yeri: GE DD 2987 - Bibliothèque Nationale de France, Paris - Fransa

7-Başlık: Bosphorus Thracicus
Haritacı - Yayıncı: Johann Baptist von Reben -
 Homæne Erben
Boyut: 50 x 87 cm

Yapılış Tarihi: 1741?
Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Nürnberg - 1764
Kayıt No - Kayıt Yeri: GE C 606 - Bibliothèque
 Nationale de France, Paris - Fransa

Oldukça estetik ve sanatsal olarak hazırlanmış olan harita 1720 yılında Josef Freidrich Leopold tarafından ilk kez basılmıştır. Almanca olarak düzenlenen haritanın sol üst bölümünde haritanın adı ve İstanbul Suriçi semtlerinin bilgileri yer almaktadır. Sağ alt kısımda ise Batı Anadolu ve Balkanlar'ı içeren 1/7.500.000³¹ ölçeğe denk gelen Türkiye haritası yer almaktadır. Harita alanının altında ise numaralandırılmış açıklamalarıyla Galata'dan bakışla çizilmiş İstanbul Suriçi'nin güzel bir panoraması bulunmaktadır. Sağ üstte 8'li tam pusula ve alt orta bölümde 1/90.000'e³² denk gelen çizgi ölçek bulunmaktadır. Haritada Boğaziçi boyunca yerleşimler Türkçe adlarıyla birlikte renkli evler, câmiler, yerşekilleri ve ağaçlıklarla gösterilmiştir. Yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle gösterilmiştir. Üsküdar "Ville de Scutary" ve "Die Stadt Scutary" adlarıyla ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Haritanın orta bölümünde numaralarla Üsküdar tarafındaki yerleşimlerin açıklamaları yer almaktadır. Özellikle merkez, çok sayıda câmisi, sıkışık evleri ile büyük ve kalabalık bir şehir görünümü vermektedir. Kanlitscha(Kanlıca), Kuschkundschuk (Kuzguncuk), Tschengelkoy(-Çengelköy), Wanli Effendi(Vaniköy), Anadoly Hyssary (Anadolu Hisarı), Tschibukli

Bachtscha(Çubuklu), haritada adlarıyla gösterilen yerlerdir. Kız Kulesi ise, küçük bir kule şeklinde “La Tour de Leandre” ve “Der Leanderisch Thurn” adıyla gösterilmiştir. Harita, yerleşimlerin Türkçe adlarının verilmesi ve Boğaziçi'nin zengin görselliğiyle önemli bir kaynaktır.

Alman asıllı Macar mühendis Johann Baptist von Reben, İstanbul'da bulunduğu yıllarda çeşitli ölçümlerde bulunmuş ve gerçeğe en yakın ölçülerle adım hesabına göre bu haritayı çizmiştir. Harita tek yaprak olarak çeşitli tarihlerde basılmıştır ve bilinen en uzun Boğaziçi haritasıdır.³³ Almanca olarak düzenlenen haritanın üst bölümünde haritanın adı ve yapım bilgileri yer almaktadır. Alt kısımda ise 16'lı tam pusula ve üst bölümde çizgi ölçek bulunmaktadır. Ölçeğin yanındaki açıklamada bilgilerin Baron von Gudenus tarafından belirlendiği, makyas olarak kullanılan ölçeğin yürüyüş saatine göre ayarlandığı ve bunun da saatte 4 mil³⁴ olarak kabul edildiği belirtilmiştir.³⁵ Haritada Boğaziçi boyunca yerleşimlerin tarihteki ve Türkçe adlarıyla birlikte kadastral parçaları, yerşekilleri, tarım alanları ve ağaçlıklarla gösterilmiştir. Haritanın üst sol kesiminde numaralar ve harflerle belirtilen iskele, şehir kapısı, saray, ibadethâne, meydan, han ve önemli resmî yapıların açıklamaları yer almaktadır. Yükselti ve eğimler tarama ve renklendirme yöntemiyle gösterilmiştir. Üsküdar “Chrisopolis” “Scutary” ve “Uskudar” adlarıyla kadastral parçalı, Türkçe adlarıyla ayrıntılı betimlenmiştir. Özellikle merkez şehiriçi yolları ve Nicomedia-Ismid(Kocaeli) anayolunun çıkış yeri farklı renklendirilerek çizilmiştir. Kaiser Seraj(Kavak Sarayı), Öküz Limanı, Tambur Burnu, Sepulchra Turcarum(Türk Mezarlığı-Karacaahmet), Kuzgurzuk(Kuzguncuk), Begilerbeyi(Beylerbeyi), Cenclikjoi(Çengelköy), Vaniköy, Kandilli Saray haritada adlarıyla gösterilen yerlerdir. Kız Kulesi ise, küçük bir kare şeklinde “Kız Kulesi” ve “Leander Thurn” adıyla gösterilmiştir. Harita, yerleşimlerin Türkçe adlarının verilmesi ve ilk parselasyonların gösterimi nedeniyle önemli bir kaynaktır.

İstanbul'un Fransız elçisi olan Kont Choiseul Gouffier'in heyetinde yer alan mühendis Kauffer, III.Selim döneminde sarayın hizmetine girmiştir. Osmanlı ordusunda uzun yıllar hizmet veren Kauffer, araştırmaları ve ölçümleri sonucunda hazırladığı İstanbul haritasını 1776'da tamamlamıştır. İstanbul'un bilimsel ölçekli ilk haritası olan eseri, ilk kez arkadaşı Le Chevalier tarafından basılmış, sonraki yıllarda da haritanın birçok baskısı yapılmıştır.³⁶ Fransızca olarak düzenlenen haritanın sağ alt bölümünde haritanın, haritacının ve yayıncının adı yer almaktadır. Lejand bulunmayan haritada sol altta 8'li tam pusula ve 1/17.280 denk gelen, metre ve toise³⁷ ile verilen çizgi ölçek yer almaktadır.³⁸ Yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle gösterilmiştir. Haritada Boğaziçi'nin güney kesimini içeren yerleşimler Türkçe adlarıyla birlikte şehiriçi yolları ve yerşekilleriyle gösterilmiştir. Üsküdar “Scutari” adıyla ve semtleriyle ayrıntılı olarak çizilmiştir. Merkezde Magazins(Çarşı), Sultan Sarayı, Şemsi Paşa, Kavak Sarayı, mezarlıklar

8-Başlık: Carte De Constantinople

Haritacı - Yayıncı: François Kauffer - Jean Baptiste Le Chevallier

Boyut: 61 x 45 cm

Yapılış Tarihi: 1776

Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Voyage De La Propontide Et Du Pont Euxin - Paris - 1812

Kayıt No - Kayıt Yeri: CLIII.4.III - Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul - Türkiye

gösterilirken Istavros ve Istavros Dgiami (Beylerbeyi ve Bostancıbaşı Abdullah Ağa Câ-mii³⁹), KousKondjouk (Kuzguncuk), Mont Bourgurlu-Domine Sur Constantinople (Bulgurlu-Çamlıca Tepesi-İstanbul'un en yüksek yeri), Cimetiere (Mezarlık-Karacaahmet) haritada adlarıyla gösterilen yerlerdir. Kız Kulesi ise nokta şeklinde "Tour de Leandre" ve "Kiskoulessi" adıyla gösterilmiştir. Harita, İstanbul'un ilk bilimsel ölçümlerini göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.

1791 yılında hakkâk Alessandri tarafından yapılan harita 1794 yılında St. Lazaire Manastırı matbaasında İnciciyan tarafından basılır. Ermeni harfleriyle Türkçe olarak hazırlanan harita önemli bir tarihî belgedir. Boğaziçi boyunca tüm yerleşmeler adlarıyla, yükseltiler tarama kabartılı sıralarla ve akarsular kıvrımlı çizgilerle gösterilmiştir. Haritada 12'li tam pusula ve alt kısımda sanatsal bir bordürle çevrili 1/100.000'e denk gelen çizgi ölçek bulunmaktadır. Sol alt köşede Türk miliyle⁴⁰ Gümrük-Ortaköy 4,5 mil, Ortaköy-Rumeli Hisarı 4,5 mil, Rumeli Hisarı-Kalender 4,5 mil, Kalender-Anadolu Kavağı 4,5 mil toplam 18 mil olarak Boğaziçi'ni 4 parçaya bölen bir açıklama bölümü bulunmaktadır. Haritanın sağ tarafında ise lejand yer almakta olup derinlikler kulaç ile, dalyanlar X ile, tarihî yerler X ile, Ermeni kiliseleri ⚡ ile, Ortodoks kiliseleri ⚡ ile, câmiler ⚡ ile, ayazmalar ⚡ ile, akıntular → ile gösterilmiştir. Yine sağ tarafta haritada Arapça, Lâtince ve Ermenice rakamlarla belirtilen alanlara âit açıklamalar yer almaktadır. Diğer bir ilginç bilgi de Boğaziçi'ndeki dalyanların Rumeli yakasında 13 adet, Anadolu yakasında ise 12 dalyan olarak belirtilmesidir.⁴¹ Üsküdar "Ascutari" adıyla

9-Başlık: Neghuts Kostandnupölsoy koch'ets'eal i tachkats' Pöghaz Ich'i
Haritacı - Yayıncı: Ghukas İnciciyan - I Vans Sbyn Ghazaru
Boyut: 22,4 x 40,8 cm.

Yapılış Tarihi: 1791
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Amaranots Biwzandean - Venedik - 1794
Kayıt No - Kayıt Yeri: 39015042414600 - University of Michigan - A.B.D.

semtleri, akarsuları ve yapılarıyla ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Merkezde Ermeni, Ortodoks ve Müslüman halkın bulunduğu alanlar simgelerle belirtilmiştir. Çamlıca ve Bulgurlu Tepeleri yüksek alanlar hâlinde ve Kuzguncuk'ta Ermeni kilisesi ve câmi birlikte gösterilmiştir. Kız Kulesi ise, küçük bir kule şeklinde "Kız Kulesi" adıyla çizilmiştir. Ayrıca Boğaziçi boyunca Anadolu Hisarı'na doğru 3 adet dalyan görülmektedir. Harita Ermenice olmasının yanında ve şehrin sosyal, kültürel, ticârî ve dînî dokusuna yönelik bilgileriyle önemli bir kaynaktır.

10-Başlık: Plan De Constantinople

Haritacı - Yayıncı: Carl Stolpe - Lorentz et Keil

Boyut: 68 x 57 cm

Yapılış Tarihi: 1880

Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: İstanbul - 1880

Kayıt No - Kayıt Yeri: GEC 120 - Bibliothèque Nationale de France, Paris - Fransa

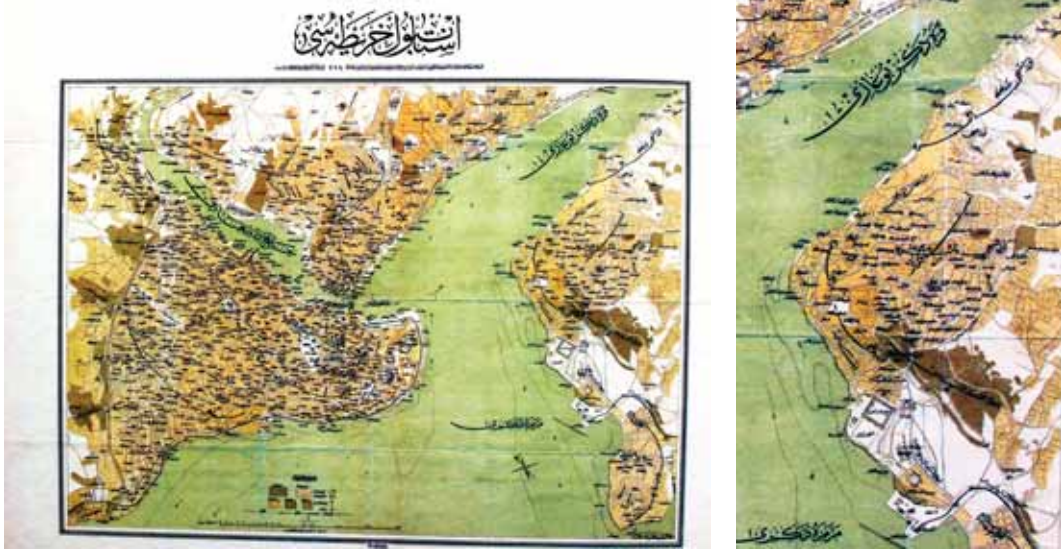
Almanca ve Fransızca olarak düzenlenen harita İstanbul'un demografik özelliklerini gösteren temalı bir haritadır. Farklı tarihlerde ve şehirlerde basılan haritanın çok sayıda nüshası bulunmaktadır.⁴² Haritanın sağ alt bölümünde haritanın ve haritacının adı yer almaktadır. Pusula bulunmayan haritada sol altta açıklamaların yer aldığı lejant ve 1/15.000 kesir ile çizgi ölçek yer almaktadır. Haritada Boğaziçi'nin güney kesimini içeren yerleşimler Lâtin harfleriyle Türkçe adlarıyla verilmiştir. Lejantta verilen bilgiler doğrultusunda Müslüman(açık pembe), Hristiyan(gri) ve Mûsevî(sarı) yerleşim yerleri renklendirilerek yoğun yerleşim alanları olarak verilmiştir. Ayrıca mezarlıklar, dînî yapılar, tarım alanları, idârî ve ticârî yapılar numara, sembol ve şekillerle gösterilmiştir. Üsküdar "Scutari" ve "Üsküdar" adıyla ve semtleriyle ayrıntılı olarak çizilmiştir. Genel olarak Müslümanların yaşadığı alan olarak gösterilirken birçok yapısı, sokak ve caddeleri, bağları ve mezarlıkları ayrıntılı çizilmiştir. Merkezde Büyük Câmî, Yeni Câmî, Doğançılar Meydanı, Paşa Kapısı, Eski Vâlîde Câmii, Yeni Mahalle belirtilmiştir. Beglerbei(Beylerbeyi), Kungundschuk (Kuzguncuk), Selimieh(Selimiye) semt olarak belirtilirken Selimiye Kışlası, Askerî Hastane ve Böyük Mezaristan(Karacaahmet Mezarlığı) haritada adlarıyla çizilen yerlerdir. Yerleşim alanları kırmızı, mezarlıklar ve bahçeler yeşil, yollar beyaz renkle gösterilmiştir. Kız Kulesi ise nokta şeklinde "La Tour de Leandre" ve "Kiskulesi" adıyla gösterilmiştir. Harita İstanbul'un demografik özelliklerini göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.

II-Başlık: İstanbul Liman Haritası
Haritacı - Yayıncı: ? - İstanbul Ticâret-i Bahriye
 Müdüriyeti
Boyut: 106,5 x 85 cm.

Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Matbaa-i Bahriye -
 İstanbul - 1890
Kayıt No - Kayıt Yeri: ?-?43

1773 yılında kurulan Mühendishâne-i Bahr-i Humâyûn Osmanlı Devleti'nde ilklerin öncüsü olmuş, özellikle denizcilik alanında bilimsel çalışmaların yapılmasına olanak sağlamıştır. Mühendishâne'de 1797 yılında kurulan matbaada bu kapsamda birçok eser basılmıştır. Bunlardan biri olan İstanbul Liman Haritası temalı haritadır ve İstanbul limanlarını gösteren önemli bir tarihî belgedir.⁴⁴ Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanan haritada Boğaziçi boyunca tüm iskeleler adlarıyla verilirken, derinlikler, akıntular, demir yerleri ve iç kesimlerde yükselti izohipslerle gösterilmiştir. Haritada 4'lü tam pusula ve sol alt kısımda çizgi ölçek bulunmaktadır. Sol üst köşede Karadeniz, Akdeniz ve Marmara Denizi'ndeki "mevcut limanlar arasındaki mesâfâtı gösterir emyâl-i bahri" yâni mesâfe cetveli bulunmaktadır. Sağ taraftaki genel Boğaziçi haritasında ise haritanın adı, basım yeri ve açıklamalarıyla İstanbul limanının sınırları, iç ve dış limanları gösterilmiştir. Önemli yapılar ve semtler dışında haritada fazla yazı bulunmamaktadır. Üsküdar semtleri, iskeleleri, yerleşim alanları ve yapılarıyla betimlenmiştir. İskeleler Çengelköy, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Merkez, Selâmsız, Salacak, Harem olarak gösterilmiştir. Karacaahmet Mezarlığı, Selimiye Kışlası, Askerî Hastane, Kız Kulesi adlarıyla belirtilen alanlardır. Haritada yerleşim alanlarının dışında çizilen izohipsler, sert veya yumuşak eğimler, akarsu vadileri, falezler Üsküdar'ın coğrafi ve topografik yapısına ilişkin tarihî veriler olarak kabul edilmektedir.

12-Başlık: İstanbul Haritası

Haritacı - Yayıncı: Ressam Nazmi Efendi - Harbiye Nezâreti

Boyut: 51 x 38 cm.

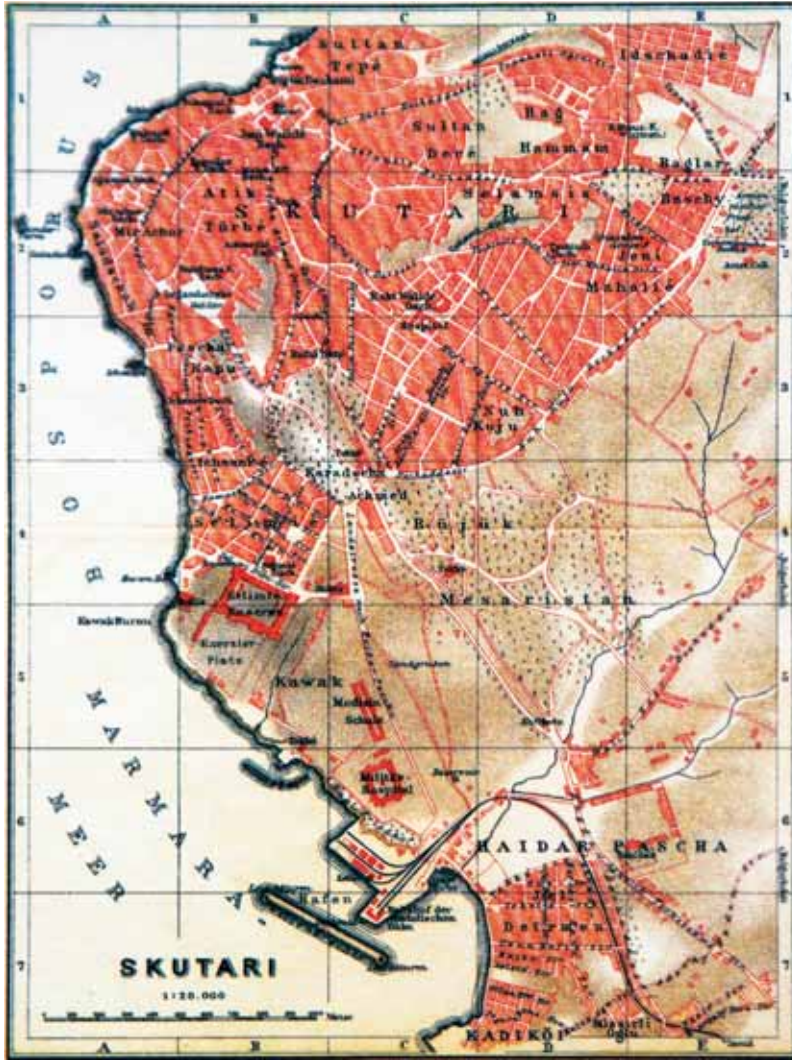
Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Matbaa-i Osmaniye - İstanbul - H.1324/M.1908

Kayıt No - Kayıt Yeri: ?-?⁴⁵

Harbiye Nezâreti'nde görevli ressam ve hakkâk Nazmi Efendi tarafından düzenlenerek basılan harita, Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanmıştır. Haritanın üst bölümünde haritanın, haritacının adı ve tarihinin bulunduğu "Harbiye Nezâreti Mücessemat Dâiresi ketebesinden Osmanlı Posta Pulları ressam ve hakkâkı Nazmi Efendi tarafından müceddilen hakk ve tersim olunarak 324 senesinde ikinci defâ olarak tab edilmiştir." ifâdesi yer almaktadır.⁴⁶ Haritada Boğaziçi'nin güney kesimi boyunca tüm iskeleler adlarıyla verilirken, akıntılar, sığ yerler, semtler ve mahalleler, sokak ve caddeler ayrıntılı gösterilmiştir. Haritada 4'lü küçük tam pusula ve sol alt kısımda 1/20.000 kesir ve çizgi ölçek bulunmaktadır. Alt kesimde yer alan lejandta verilen bilgiler doğrultusunda Müslüman, Hristiyan ve Mûsevî yerleşim yerleri renklendirilerek yoğun yerleşim alanları verilmiştir. Ayrıca mezarlıklar, dînî yapılar, bağ ve bahçeler, idârî ve ticârî yapılar gösterilmiştir. Burada haritacının, Stolpe'nin 1880 tarihli İstanbul haritasından yararlandığı düşünülmektedir. Üsküdar "اوسكدار - Üsküdar" adıyla, semtleriyle ve mahalleleriyle ayrıntılı olarak çizilmiştir. Resmî yapılar, câmiler, türbeler, okullar, hastaneler, bahçeler, mezarlıklar, caddeler, yollar gösterilmiştir. Mahalleleri İcâdiye, Selimiye, İhsâniye, Çengelköy, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Merkez, Selâmsız, Salacak, Harem olarak gösterilmiştir. Büyük Mezaristan(Karacaahmet Mezarlığı), Selimiye Kışlası, Askerî Hastane, Kız Kulesi adlarıyla belirtilen alanlardır. Harita Üsküdar'ın 20.yüzyılın başlarındaki yapısı ve demografik özelliklerini göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.

13-Başlık: İstanbul - Üsküdar
Yayıncı: Keşfiyat ve İnşaat
Türk Anonim Şirketi
Boyut: 145 x 86 cm
Yapılış Tarihi: 1908
Basıldığı Yer - Baskı Tarihi:
İstanbul - 1908
Kayıt No - Kayıt Yeri: 10770/3
- İstanbul Deniz Müzesi -
İstanbul - Türkiye

14-Başlık: Skutarı
Haritacı - Yayıncı: Ernest Debes
 - Karl Baedeker
Boyut: 14,5 x 20 cm
Yapılış Tarihi: ?
Bulunduğu Eser - Basıldığı Yer - Baskı Tarihi: Baedeker's
 Travel Guides - Leipzig - 1914

1908'de Meşrutiyetin ilânından sonra ülkede yapılan yeni çalışmalar içinde İstanbul Şehremâneti'nde(Belediyesi) ilk harita çalışmaları şehremini(Belediye Başkanı) Cemil Paşa(Cemil Topuzlu) döneminde başladı. Bu amaçla Eminönü, Beyoğlu ve Üsküdar ile Kadıköy olmak üzere sık yerleşim yerlerinin 1/500, 1/1000 ve 1/2000 ölçeğinde haritalarının yapılması işi bir Fransız şirketi olan Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne ihâleyle verilmiştir. Bunlardan biri olan Üsküdar haritası merkez mahalleleriyle sınırları belirlenmiş olarak bir pafta hâlinde hazırlanmıştır. Haritanın sol üst bölümünde haritanın adı, sağ üst bölümde küçük tekli pusula ve sağ alt bölümünde ise 1/5.000 kesir ve çizgi ölçeği yer almaktadır. Haritada 4x12 bölmeli harf ve rakam kullanımlı dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Arap harfleriyle Türkçe olarak hazırlanan haritada sağ

orta kısımda 17x13 bölmeli alanda İstanbul'un 3 merkezi İstanbul, Beyoğlu-Galata ve Üsküdar olarak gösterilmiştir. Üsküdar "اوسكدار - Üsküdar" adıyla merkez mahalleleriyle bir pafta olarak verilmiştir. Sol altta yer alan lejandta kamu yapıları, kıyı şeridi, bahçe ve mezarlıklar, izohipsler, cadde ve sokaklara âit açıklamalar bulunmaktadır. Haritada tüm câmi, türbe, tekke, hastane, okul, kilise ve mezarlıklar, sokak ve caddeler, iskeleler adlarıyla gösterilirken kadastral parçaları olarak mahalleler belirtilmiştir. Paşa Limanı, Kuzguncuk, Sultan Tepe, Kavak Burnu, İhsâniye, Şemsi Paşa, Karaca Ahmet Mezarlığı, Altunizâde, Bülbül Deresi, İmrahor, Çavuşdere Bostanı adlarıyla belirtilen alanlardır. Kuzguncuk kıyısında "بوغازاجى - Boğaziçi" yazmaktadır. Kız Kulesi ise gösterilmemiştir. Harita Üsküdar'a âit tek pafta hâlinde yapılmış olması ve koordinat sisteminin bulunması açısından önemli bir kaynaktır.

Alman editör ve coğrafyacı Baedeker yayımladığı seyahat rehberleriyle bütün dünyada tanınmıştır. Eserinde 18 harita, 50 plan, 15 panorama yer almaktadır.⁴⁷ Bu seyahat rehberinde bulunan harita, Üsküdar "Scutari" ve "Üsküdar" adıyla merkez mahalleleriyle bir pafta olarak verilmiştir. Haritanın sol alt bölümünde haritanın adı ve 1/20.000 kesir ve çizgi ölçeği yer almaktadır. Pusula ve lejand bulunmayan haritada sokaklar ve caddeler ayrıntılı olarak çizilmiştir. Haritada 5x7 bölmeli harf ve rakam kullanımlı dikdörtgen koordinat sistemi kullanılmıştır. Yükselti ve eğimler tarama yöntemiyle gösterilmiştir. Haritada câmi, türbe, tekke, hastane, okul, kilise ve mezarlıklar adlarıyla açıklanmıştır. Merkezde Sultan Tepe, Salacak, Doğancılar Meydanı, Paşa Kapısı, İhsâniye, Selimiye, Kavak, Nuh Kuyu, Yeni Mahalle, Bağlarbaşı, Selâmsız, İcâdiye, Sultan Dere, Bağ Hamam mahalleler olarak kadastral parçalarıyla belirtilmiştir. Kız Kulesi ise nokta şeklinde "Leandre Turn" adıyla gösterilmiştir. Harita Üsküdar'a âit tek pafta hâlinde yapılmış olması ve yapıların adlarıyla birlikte gösterilmesi açısından önemli bir kaynaktır.

Sonuç

Üsküdar'ın tarihî gelişimini ve değişimini en iyi gözlemleyebileceğimiz belgeler arasında haritalar ve portolanlar yer almaktadır. Haritalar şehrin yapısının koordinat sistemi içinde gelişimini, yapıların boyutlarını, mimârî eserlerini belirlemenin yanı sıra, yapıldıkları dönemlerin siyâsi, ekonomik, askerî ve sosyo-kültürel değerlerini de aktarırlar. Bu bağlamda yapılan araştırmada Üsküdar'ı içeren tarihî nitelikteki çok sayıda harita tespit edilmiştir ve bunlardan bazıları tanıtılmıştır. Üsküdar'ın, Konstantinopolis'in fethi öncesinden başlayıp Osmanlı yönetiminde gelişen imârı, İstanbul geneli için çizilen haritalara yansımıştır. Çeşitli dönemlerde yapılan bu haritalardan tarihî yapılar (Câmiler, medreseler, çeşme ve sebiller, mektepler, türbeler, mezarlıklar vb. kamusal yapılar), kadastral parçalar ve topografik yapı ve yerleşim alanlarının zaman içerisinde değişimleri de tespit edilmektedir. Yaklaşık 1000 yıllık bir süreçte Üsküdar'ın geçirmiş olduğu değişikliklerin belirlenebildiği bu haritaların bir araya getirilmesi önemlidir. Bu

haritaların bilgilerinin yer aldığı bir eser, uzmanlardan oluşan bir komisyon çalışması hâlinde hazırlanarak araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır.

Dipnotlar

- 1 Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul-Kurumsal, İktisâdî, Toplumsal Tarih Denemesi* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan), V Yayınları, Ankara 1986, I, 21-22-42-84.
- 2 İbrâhim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, I, 3-6.
- 3 Semâvi Eyice, "Fetihten Önceki Üsküdar" *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, İstanbul 2004, I, s. 17.
- 4 İbrâhim Hakkı Konyalı, 1976, *a.g.e.*, s. 14-16.
- 5 Cyril Mango, Gilbert Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland*, 27th Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford 1993, s. 207-218.
- 6 1432-1433 yılları arasında Fransız gezgin İstanbul'a gelen Bertrandon de la Broquière Üsküdar'da Türkler'in yaşadığını bildirir. Ayrıntılı bilgi için bk. *Le Voyage D'Outremer De Bertrandon De La Broquière* (ed. Charles Schefer), Publisher: Ernest Leroux, Paris 1892; *Bertrandon De La Broquière'in Denizaşırı Seyahâti* (çev. İlhan Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 213-215.
- 7 Üsküdar'da XVI. yüzyıl itibâriyle nüfusun arttığı ve saray, câmi, hamam, dükkân, iskele ve çeşmeler v.s. inşâ edildiği mühimme kayıtlarından da anlaşılmaktadır. *Mühime Defterleri* nr. 12, s. 50; nr. 14, s. 1142; nr. 61, s. 37; nr. 52, s. 317; nr. 7, s. 175; nr. 12, s. 50.
- 8 Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Çağlar, Sâlih Gülen, *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümâyun*, Yitik Hazîne Yayınları, İzmir 2009.
- 9 İbrâhim Hakkı Konyalı, 1976, *a.g.e.*, s. 3-4; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1996, s. 1129; Semâvi Eyice, 2004, *a.g.m.*, s. 17.
- 10 Evliya Çelebi, *Seyahâtnâme*, Süleymâniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 458; Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman(ed.) *Seyahâtnâme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, II, s. 431.
- 11 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 431-440.
- 12 Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (çev. Hrand D. Andreasyan), Eren Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 279.
- 13 Jean De Thévenot, *Relation D'un Voyage Fâit Au Levant*, Publisher: Thomas Joly, Paris 1664; Stefanos Yerasimos(ed.), *Thévenot Seyahâtnâmesi* (çev. Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- 14 Cornelis De Bruijn, *Reizen Van Cornelis De Bruijn Door De Vermaardste Deelen Van Klein Asia*, Publisher: Henrik Van Krooneveld, Delft 1698.
- 15 Laurent D'Arvieux, *Mémoires Du Chevalier D'Arvieux*, Editeur: Jean Baptiste Labat, Publisher: Charles Jean Baptiste Delespine, Paris 1735.
- 16 Sieur Du Loir, *Les Voyages Du Sieur Du Loir En Turquie 1639*, Publisher: François et Gervais Clouzier, Paris 1654, s. 68-71
- 17 Joseph Pitton De Tournefort, *Relation D'un Voyage Du Levant*, Publisher: La Compagnie, Paris 1718; Stefanos Yerasimos(ed.), *Tournefort Seyahatnâmesi* (çev. Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 12-14, 90-91.
- 18 Tuncer Baykara, Kız Kulesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, nr. 26, Ankara 2004.
- 19 Richard J. A. Talbert, *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*, Cambridge University Press, NewYork 2010.
- 20 Annalina Levi Mario Levi, *Itineraria Picta: Contributo Allo Studio Della Tabula Peutingeriana*, Bretschneider Press, Rome 1967.
- 21 1 Stadia = 157 m.
- 22 Ian R. Manners, "Constructing the Image of a City: The Representation of Constantinople in Christopher Buondelmonti's Liber Insularum Archipelagi", *Annals of the Association of American Geographers*, 1997, 87/1, s. 72-102.

- 23 Walter A. Goffart, *Historical Atlases: The First Three Hundred Years, 1570-1870*, University of Chicago Press, Chicago 2003, s. 223-291.
- 24 Bu makâlede İstanbul haritasının yapılaş tarihi olarak Kitâb-ı Bahriye'nin ilk hazırlanış tarihi alınmıştır. Pîrî Reis'in bir İstanbul haritası çizdiği bilinmesine rağmen, kitabın erken döneme tarihlendirilen nüshalarında İstanbul haritası yer almamaktadır.
- 25 Mine Esiner Özen, *Pîrî Reis and His Charts*, Model Matbaa, İstanbul 1998, s. 20-22.
- 26 İdris Bostan, "Pîrî Reis'in Kitâb-ı Bahriyyesinde Bulunan Tersâne-i Âmire Planları", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 147-153. İstanbul haritası bulunan Kitâb-ı Bahriye Nüshaları: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nr. B337, R1633; İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi, nr. Yenicâmi 790; İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi, nr. Ayasofya 2605; İstanbul Millet Kütüphanesi, nr. Ali Emîrî Coğrafya 1; İstanbul Köprülü Kütüphanesi, nr. 171,172; İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2990; İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. TY123; İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi nr. 990; İstanbul İBB Atatürk Kitaplığı nr. Muallim Cevdet 0-30; Londra British Library, nr. MS. OR.4131; Dresden Devlet Üniversitesi Kütüphanesi, nr. MS. eb.389; Bologna Üniversitesi Kütüphanesi, nr. M.3609, Paris Bibliothèque Nationale De France nr. 956; Baltimore Walters Sanat Galerisi, nr. MS. W.658; Berlin Devlet Kitaplığı, nr. Diaz A.57, Khalili Portolan Atlas: A Facsimile Edition, Svat Soucek, I. B. Tauris Limited, 1992.
- 27 Byzantionlu Dionysios'un yazmış olduğu "Anapoulos Bospouros" M.Ö.III-II. yüzyıla tarihlendirilir. İstanbul'u ve Boğaziçi'ni anlatan en önemli kaynaklardan biridir. Eser Pierre Gilles tarafından Latince'ye çevrilerek tanıtılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Albrecht Berger "Dionisios", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, III, 59.
- 28 Guillaume Joseph Grelot, *Relation Nouvelle D'un Voyage De Constantinople*, Publisher: Damien Foucault, Paris 1680; Alaattin Eser (ed.) *İstanbul Seyahâtnamesi* (çev. Maide Selen), Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1998.
- 29 Haritanın Deutsch Nationalbibliothek'de(nr. ABE I 477), Heidelberg-Universitätsbibliothek Heidelberg'de (nr. A.3542-6RES), Paris-Bibliothèque Nationale De France'da(nr. GEFF-5171, GEFF-891), Lozan-Bibliothèque Cantonale et Universitaire Lausanne'da(nr. 2C.1239) ve pek çok kurumda nüshaları bulunmaktadır.
- 30 Michèle Longino, *Imagining the Turk in Seventeenth Century France: Grelot's Version*, NHC Project: Visions of Islam in Renaissance Europe, II, Columbia University, New York 2000.
- 31 Ölçekte kullanılan 1 Alman mili = 7586,5 m.
- 32 Ölçekte kullanılan 1 İtalyan mili = 1851,9 m.
- 33 Ayşe Yetişkin Kubilay, *İstanbul Haritaları 1422-1922*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2010, s. 102.
- 34 Ölçekte 1 kara mili = 1609,3 m.
- 35 *Yeryüzü Süretleri*, F.Muhtar Katırcıoğlu Harita Koleksiyonu Sergisi, Yapı Kredi Yayınları, nr. 1319, İstanbul 2000, s. 104.
- 36 Haritanın İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (nr. VH17-2-00, CLIII.4.III; TURH 001), İstanbul-İBB Atatürk Kitaplığı'nda(nr. 1149), Paris-Bibliothèque Nationale De France'da(nr. GD-1028, GEFF-2296, GEC-2618, GEC-1430) ve pek çok kurumda nüshaları bulunmaktadır.
- 37 1812'ye kadar kullanılan Fransız ölçü birimi, 1 Toise = 1949 m.
- 38 Ayşe Yetişkin Kubilay, 2010, *a.g.e.*, s. 117.
- 39 İstavros Câmî olarak geçen câminin bulunduğu yer göz önüne alındığında Beylerbeyi Câmî olduğu düşünülse de Kauffer'in İstanbul'da bulunuş tarihi olan 1776'da Beylerbeyi Câmîi (1778) henüz yapılmamıştır.
- 40 1 Türk Deniz Mili = 1895 m.
- 41 *Yeryüzü Süretleri*, 2000, *a.g.e.*, s. 110-111.
- 42 Haritanın dönemin pâdişahı Sultan II. Abdülhamid ve sadrazamı Fuad Paşa adına bastırılan 2 nüshasının yanında İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi'nde(nr. 93157), İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde(nr. CLIII4.VII), Paris-Bibliothèque Nationale De France'da(nr. GEC-3195), The British Library'de(nr. 43990) ve pek çok kurumda nüshaları bulunmaktadır.

- 43 Haritanın baskısı çeşitli yayın evlerinde birçok kez yapılmasına rağmen asıl kayıtlarına ve bulunduğu yere âit bir bilgiye ulaşlamamıştır.
- 44 Ayşe Yetişkin Kubilay, 2010, *a.g.e.*, s. 169.
- 45 Haritanın baskısı çeşitli yayın evlerinde birçok kez yapılmasına rağmen asıl kayıtlarına ve bulunduğu yere âit bir bilgiye ulaşlamamıştır.
- 46 Ayşe Yetişkin Kubilay, 2010, *a.g.e.*, s. 187.
- 47 Vilma Hastaoglou Martinidis, *Visions of Constantinople/Istanbul from the 19th Century Guidebooks*, ACSA International Conference 2011, s. 8-12.